

Пирог Г., Крошко Л. Теоретичні аспекти зв'язку спілкування підлітків з батьківсько-дитячими стосунками. *Суспільство для психічного здоров'я особистості: взаємодія родини, освіти, громади* : Збірник наукових праць [за матеріалами Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Житомир, 24 листопада 2022 р.)] / За ред. Г. Пирог, Н. Портницької, І. Тичини. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2023. С. 84-87.

Ганна Пирог

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної та практичної психології

Людмила Крошко

магістрантка спеціальності «Психологія»
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗВ'ЯЗКУ СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ З БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИМИ СТОСУНКАМИ

Спілкування як багатогранний процес має велике значення у формуванні психіки людини, у розвитку та становлення її культурної поведінки. Спілкування належить до найважливіших для дитини сфер життєдіяльності, завдяки йому дитина соціалізується, пізнає навколишній світ та визначає себе в ньому, розвивається й утверджується як особистість. Від того, складаються стосунки та спілкування між батьками та дитиною з моменту її народження, залежить формування майбутньої особистості.

Спілкування, достатнє за кількістю і адекватне за змістом, є важливою умовою розвитку і нормального перебігу процесу соціалізації дітей у будь-якому віці [1]. Одним із складних періодів розвитку дитини є підлітковий вік. У цьому віці формуються моральні цінності й соціальні установки, відбуваються значні зміни в психічному та особистісному розвитку, які пов'язані з кардинальними перетвореннями у сфері свідомості, діяльності, взаємостосунків.

Однією з провідних тенденцій підліткового періоду є переважання спілкування над іншими видами діяльності. Під час взаємодії з однолітками підлітки застосовують раніше набуті вміння і навички, а також засвоюють соціально-психологічні еталони, норми, стереотипи поведінки. У спілкуванні один з одним підлітки отримують підтримку, самовираження, визнання своєї соціальної значущості. Невдачі в спілкуванні спричиняють внутрішній дискомфорт, який не компенсується успіхами в інших сферах життєдіяльності.

Підлітковий вік – це час формування характеру, стійких форм поведінки, засобів емоційного реагування, які в подальшому визначають фізичне та психічне здоров'я підлітка. Водночас, прагнення до дорослості та втрата дитячого світосприймання викликає тривожні сумніви у собі й своїх можливостях. Тому для підлітка важливу роль відіграє сімейне оточення, яке має забезпечити найсприятливіші умови для здорового розвитку особистості

підлітка. Значна частина батьків не сприймає дорослі потреби підлітка і продовжує ставитися до нього як до дитини [3].

Родина відіграє вирішальну роль у формуванні особистості, під час взаємодії у сім'ї транслюється соціальний досвід: сімейні традиції, ціннісні орієнтації, знання, уміння. Особливості взаємодії в родині мають значний вплив на формування різноманітних стосунків людини впродовж всього її життя – від раннього дитинства до дорослості [2].

Особливо важливим є спілкування між батьками і дітьми в підлітковому періоді. На особистість підлітка особливо впливає стиль його стосунків з батьками. Існує чотири найбільш поширені варіанти батьківсько-дитячих стосунків: традиційний, демократичний, ліберальний, дітоцентричний [4].

Для традиційного характерний виховний вплив по вертикалі зверху-вниз, від батьків до дитини. Основою таких стосунків є вимога поваги до авторитету батьків і беззастережного підкорення їм. Діти виховані в таких стосунках, легко виконують накази, доручення, але безініціативні, не гнучкі в спілкуванні.

У демократичних стосунках виховна взаємодія відбувається у горизонтальній площині. У таких стосунках враховуються взаємні інтереси та автономність усіх членів родини, які сприймаються одне одним такими, якими вони є. В демократичних стосунках дитина засвоює демократичні цінності, знає свої права і виконує свої обов'язки, прагнення свободи поєднується з відповідальністю. Дитина самостійна, доброзичлива, активна, впевнена в собі, має розвинені комунікативні навички, контролює свої емоції, думки, поведінку в спілкуванні.

В родині з ліберальними стосунками панує відчуженість і відокремленість, кожен член сім'ї і живе своїми інтересами, справами, почуттями. Батьки вважають, що саме так їх дитина стане самостійною. Дитина росте бездоглядною, розраховує лише на себе. В спілкуванні така дитина стримана в своїх емоційних проявах.

Дітоцентричні сімейні стосунки характеризуються виховним впливом по вертикалі: знизу-вгору, а саме від дитини до батьків. Батьки прагнуть забезпечити дитину усім, що вона забажає. Тому у дитини формується відчуття власної значимості, висока самооцінка. Нерідко у них виникають проблеми у стосунках з ровесниками та соціальної адаптації [4].

Найсприятливішими для сімейного виховання вважається демократичний стиль батьківсько-дитячих стосунків, так як він характеризується високим рівнем вербального спілкування батьків з дитиною, адекватним батьківським контролем, включеністю дітей в обговорення сімейних проблем, вірою в їх успішну самостійну діяльність [4].

Таким чином, батьківсько-дитячі стосунки формують стиль поведінки та спілкування дитини з оточуючими за відповідними сімейними зразками. Підліток у повсякденних стосунках з батьками отримує моделі спілкування, навчається його стратегіям у реальних взаємодіях з іншими людьми.

Нами пропонується теоретична модель зв'язку батьківсько-дитячих стосунків і особливостей спілкування підлітків, яка будується на типології батьківсько-дитячих стосунків А. Варги та В. Століна. Згідно їх визначення, батьківсько-дитячі стосунки – це цілісна система різноманітних почуттів батьків до дитини, особливості батьківського сприйняття та розуміння характеру і

вчинків дитини, а також поведінкових стереотипів, які батьки практикують у спілкуванні з дитиною.

Батьківсько-дитячі стосунки по типу «Диктат», які характеризуються високим рівнем контролю, холодними стосунками, авторитарною батьківською поведінкою, формують агресивний стиль спілкування підлітка з низьким рівнем комунікативного контролю та високим рівнем емоційних бар'єрів, при цьому домінують відносини типу «агресія», «підпорядкування». Такі особливості спілкування підлітка часто пов'язані з його такими рисами характеру: байдужість, агресивність, жорстокість, самовпевненість.

В батьківсько-дитячих стосунках по типу «Диктат» у підлітка може сформуватися і пасивний стиль спілкування у випадку, коли підліток чутливий, м'який, невпевнений в собі, має занижену самооцінку. Підлітки вважають думку іншого ціннішою, готові прийняти її, нехтуючи власними інтересами, не вміють захистити себе. Особливостями спілкування таких підлітків є середній рівень комунікативного контролю, наявність емоційних бар'єрів, дружелюбність у відносинах.

Батьківсько-дитячі стосунки по типу «Опіка», які характеризуються надмірною турботою і міцним емоційним контактом з дитиною при низькому рівні контролю, виховують в дитині несамостійність, безвідповідальність, егоїстичність, агресивність. В спілкуванні такі підлітки схильні до конфліктів, не вміють встановлювати міцні емоційні зв'язки, не готові до обмежень, мають низький рівень комунікативного контролю та високий рівень емоційних бар'єрів, прагнуть до підпорядкування інших. Відсутність в стосунках «Опіка» чіткої системи ціннісних орієнтирів занижує самооцінку підлітка, породжує відчуття безпомічності, невпевненості в собі. Відповідно, підліток має нерозвинені комунікативні навички, середній рівень комунікативного контролю та емоційних бар'єрів. У спілкуванні з однолітками проявляє дружелюбність.

У батьківсько-дитячих стосунках «Невтручання» байдуже батьківське ставлення до дитини у поєднанні з відсутністю контролю та підтримки сприяє розвитку у дитини недовіри до оточуючих, неспокою, відчуженості, комплексу неповноцінності. Поведінка та коло спілкування такого підлітка стають некерованими. Відповідно, спілкування такого підлітка характеризується як низьким, так і середнім рівнем комунікативного контролю, наявністю емоційних бар'єрів. У відносинах може домінувати як агресія, так і дружелюбність.

Батьківсько-дитячі стосунки по типу «Співробітництво», які характеризуються високим рівнем контролю, теплими емоційними стосунками, формують у підлітка самостійність, відповідальність, турботливість, впевненість у собі, повагу до себе та інших. У спілкуванні з однолітками він проявляє дружелюбність, прагне до домінування, має високий рівень комунікативного контролю, відсутні емоційні бар'єри.

Отже, формування стилю спілкування підлітка відбувається під впливом батьківсько-дитячих стосунків, стилю батьківського спілкування та виховання. Підлітки переносять засвоєний в родині стиль спілкування з його особливостями на спілкування з однолітками, але є підлітки, які не приймають стиль батьківського спілкування, так як некомфортно почуваються в ньому. Вибір дитиною стилю спілкування залежить і від набору якостей її особистості та рис характеру.

Література:

1. Войчук О. Спілкування дорослого і дитини дошкільного віку з порушенням психологічного розвитку. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1. С. 62-65.

2. Пирог Г., Горнович Ю. Особливості зв'язку прив'язаності та задоволеності партнерськими стосунками в юнацькому та зрілому віці. *Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету*. Випуск 15. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2022. С. 27-30.

3. Сологуб Н. Сім'я як один із факторів відчуження підлітків. Підліток у сім'ї. *Психолог*. 2012. № 2. С. 23-30.

4. Хижняк М.В. Стилі батьківського виховання й особистісні особливості дітей з різною сиблінговою позицією. *Управління школою*. 2010. № 19-21. С. 61-64.